

**Mezinárodní konference u příležitosti 360. výročí založení královéhradecké diecéze *Biskupství, církev a prameny mezi raným novověkem a současností*, Hradec Králové, 5.–7. listopadu 2024.**

V listopadu loňského roku se konala v Hradci Králové konference *Biskupství, církev a prameny mezi raným novověkem a současností*, jejímž cílem bylo připomenout výročí založení královéhradecké diecéze, od něhož uplynulo v minulém roce 360 let. Konference volně navazovala na podobnou akci, která se konala v roce 2014 a připomínala 350 let od založení diecéze. Organizátory konference bylo několik církevních a vědeckých institucí – Biskupství královéhradecké, Diecézní teologický institut, Archiv biskupství královéhradeckého, Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Katedra pomocných věd historických a archivnictví FF UHK a Centrum pro výzkum církevních dějin FF UHK.

Organizátoři soustředili do tří konferenčních dnů několik tematických bloků, které se postupně dotkly vývoje vikariátní a farní sítě, pramenů vztahujících se k dějinám diecéze, problematiky shromažďování a zpracování církevních archivních fondů, biskupské knihovny a farních knihoven, osobností spojených s dějinami diecéze, problematiky nekatolických obyvatel na jejím území a nechyběly ani paralely a analogie nabízející srovnání se situací v zahraničí. Kromě badatelů z domácích univerzit a paměťových a výzkumných institucí hostila konference i zahraniční účastníky ze Slovenska, Maďarska, Chorvatska a Gruzie.

Konferenci zahájil Tomáš Petráček, který se zamýšlel nad dějinami diecéze, jež rozdělil do tří časových period a kladl si otázku, zda lze mluvit o existenci specificky východočeské varianty katolictví. V souvislosti s tím připomněl, že žijeme ve společnosti, která se již orientuje po jiných osách, než jsou osy teritoriální a nastínil současné výzvy, jež dle jeho názoru souvisí především s proměnou ekleziologické situace. Následoval příspěvek Drahomíra Suchánka, jenž byl věnován pontifikátu Alexandra VII., který byl papežem v době, kdy došlo k založení královéhradecké diecéze. Autor přiblížil prostředí, z něhož papež pocházel, a hlavní problémy, s nimiž se musel během svého pontifikátu vyrovnávat. V polovině 17. století v ovzduší konfesijně rozdělené Evropy se Alexandr VII. snažil zastavit upadající vliv papežského úřadu, moderovat zhoršující se vztahy kurie s Francií a Španělskem, odmítl šířící se vliv jansenismu a galikanismu, řešil otázku tzv. „čínských obřadů“, jež se týkaly problematiky jezuitských misí a jejich přizpůsobování se místním kulturám a zavedl tajnou volbu papeže.

Další tři příspěvky byly zasvěceny problematice fungování vikariátů a farností. Zlatuše Kukánová na základě výzkumu v SOA Praha pojednala problematiku personálního obsazení far v polovině 17. století, přičemž využila zprávu o stavu vikariátů v královéhradecké diecézi. Prameny popisují neutěšený stav katolické správy zapříčiněný akutním nedostatkem

vzdělaného kléru, v důsledku toho byly fary slučovány do větších celků, na což dopláceli věřící omezeným kontaktem s duchovními. Ve farní správě museli vypomáhat příslušníci řádů, zejména jezuité a kapucíni, ale také polsky mluvící klérus. Trojice badatelů Ladislav Holoubek, Radek Pokorný a Zdeněk Zahradník přiblížila správní vývoj vikariátních úřadů v královéhradecké diecézi v 17. století. Autoři využili informace z vizitačních protokolů a zaměřili se na síť okrskových vikářů, nastínili jejich kompetence a věnovali se i konkrétním osobnostem vikářů. Pohled na fungování konkrétního vikariátu pak nabídl Pavel Zahradník, a to na příkladu trutnovského vikariátu. Pozornost věnoval zejména jednotlivým vikářům, kteří v čele vikariátu působili.

V odpoledním bloku byla zaměřena pozornost na prameny spojené s fungováním diecéze. Hana Stoklasová představila nejstarší biřmovací knihy, které byly vedeny na území diecéze, a na jejich základě se pokusila nastínit proces zavádění tridentského biřmovacího ritu do náboženské praxe. Zajímavým zjištěným bylo, že v 70. letech 18. století došlo k zásadní proměně biřmovací praxe, na čemž měl značný podíl světící biskup Jan Ondřej Kaiser z Kaisern, který tuto praxi přenesl z pražské arcidiecéze do královéhradecké, kde v krátkém období let 1775–1776 zastával funkci biskupa. Na toto vystoupení navázal Petr Honč, který věnoval pozornost pramenům nacházejícím se v archivu Kongregace pro šíření víry. Jedná se o širokou škálu dokumentů, které přibližují proces zakládání diecéze, zřizování farností, financování biskupství, rekonstrukce biskupské rezidence, ale např. i misijní činnosti či problematice sektářů. Blok uzavřel příspěvek Kateřiny Motlové zaměřený na unikátní pramen z archivu diecéze, a to sice pamětní knihu královéhradeckého biskupství tzv. *Memorabilien-Buch*, která vznikla zásluhou biskupa Karla Boromejského Hanla a je považována za jeden z nejcennějších pramenů k dějinám a topografii diecéze. Autorka vyzdvihla význam této archiválie, přiblížila obsah jednotlivých svazků a také specifika týkající se práce s tímto typem pramene.

Program prvního konferenčního dne byl ukončen trojicí příspěvku, které se tematicky dotýkaly správy a stavu diecéze v 18. a 19. století. Štěpánka Grunová se zabývala proměnou role biskupů v josefínském období. Na příkladu biskupa Jana Leopolda Haye nastínila nový typ biskupa – státního úředníka a jeho pokusy posunout fungování biskupského úřadu od aristokratické podoby k civilní. Přiblížila i jeho stavební plány, jejichž součástí byl například nerealizovaný plán na přesun sídla biskupství z Hradce Králové do Chrudimi či přestavba katedrály sv. Ducha. Pokusila se rovněž komparovat životní styl a reprezentační aktivity Jana Leopolda Haye s aktivitami josefínských biskupů v Brně, Klagenfurtu, Linci či Szombathely. Ve druhém příspěvku tohoto bloku analyzovala Adéla Wágnerová stav broumovských beneficí a broumovského a polického kláštera kolem roku 1771 na základě pramene sepsaného za opata Friedricha Grundmanna. Dokument nabízí zajímavé informace o ekonomickém stavu klášterních majetků a negativním dopadu sedmileté války na stav

beneficia. Nastínila také vztahy opata Grundmanna ke královéhradeckým biskupům v průběhu jeho dvě dekády trvajícího opatského úřadu (1752–1772). První konferenční den byl uzavřen sondou Věry Slavíkové týkající se povinností duchovních ve farní správě v 1. polovině 19. století. Autorka představila stupňující se tlak státu na duchovní správce, v jehož důsledku byla převedena na faráře řada povinností, jež z nich v podstatě činily státní úředníky. Ve srovnání se situací na konci 18. století vyplývá, že správci farností byli v 19. století začleněni do systému státní správy a byly na ně přeneseny úkony, jež dříve patřily do kompetencí státních úřadů. Jednalo se např. o evidenci obyvatel pro administrativní a vojenské účely, dohled na školami a učiteli, správu chudinských záležitostí, ale také edukaci obyvatel v otázce vakcinace nebo novinek v oblasti zemědělského hospodaření. Z těchto povinností faráři nebyli vyvázáni ani s koncem Josefovy vlády, ale zůstaly jim i v následujících obdobích.

Dopoledne druhého jednacího dne bylo zasvěceno zahraničním hostům, se svými příspěvky postupně vystoupili Robert Skenderović z Chorvatska, který přiblížil volbu biskupů pod tureckou nadvládou v diecézi Smeredevo v 16. století. Jako misionáři zde aktivně působili františkáni a v období turecké okupace zde bylo zvoleno několik titulárních biskupů – františkánů, kteří museli komunikovat s Turky a vyrovnávat se s trvale konfliktní situací na tomto území. Ani jeden z těchto biskupů nenavštívil biskupství, jehož biskupem byl jmenován, dva z nich byli dokonce zabiti Turky. O roli jezuitských škol ve vzdělávání elit v raněnovověkých Uhrách pojednala maďarská badatelka Dorothea Piroška B. Székely. Badatelka analyzovala matriky studentů jezuitských kolejí v Trnavě, Ostřihomi a Györu v 17. a 18. století a sledovala počet studentů pocházejících z aristokratických kruhů. Jejich zvyšující se počet dokazoval narůstající oblibu vzdělání v jezuitských školách v aristokratických kruzích. Peter Fedorčák ze Slovenska nastínil na příkladu biskupa Leonarda Coxe roli a význam biskupů při šíření humanismu v Uhrách. Angličan Cox studoval v Tübingen, Krakově, Levoči a Košicích, od roku 1520 postupně působil v Levoči a Košicích. Byl vyznačem myšlenek Erasma Rotterdamského a aktivně je šířil, čímž výrazně přispěl ke změně intelektuálního klimatu v tehdejších Uhrách. Blok pokračoval příspěvkem maďarské badatelky Timey N. Kiss, která představila analogie mezi svatostí Jana Nepomuckého a Jana Sarkandra. Na základě analýzy dobových tisků komparovala ikonografické podoby obou světců, přičemž poukázala na podobnosti v jejich zobrazování a použité symbolice. Blok s účastí zahraničních hostů uzavřela Kevetan Asatiani z Gruzie příspěvkem o změnách v liturgii v pozdně středověké Gruzii. Představila výzkum liturgických textů z gruzínských klášterů z poloviny 16. století a zaměřila svou pozornost na proměny v zobrazování a interpretaci posledního soudu.

Odpolední konferenční program byl ve znamení knihoven. Genezi a proměnu farních knihoven přiblížila Jana Oppeltová. Nastínila proces zakládání farních a vikariátních

knihoven a jejich proměňující se počet v průběhu 19. století, připomněla také dopad těchto aktivit na běžnou populaci, kdy byly knihovny aktivně využívány farníky. V závěru zmínila stav historických farních knihoven v současnosti, kdy je řada starých tisků (ale např. i sbírek not) navzdory své cennosti uložena v naprosto nevyhovujících podmínkách a v mnoha případech míří k zániku. Vzniku tzv. Trautmannsdorfské knihovny se v dalším příspěvku věnovala Anna Zouhar Adamčíková. Analyzovala skladbu knihovny 15. královéhradeckého sídelního biskupa Maria Tadeáše Trautmannsdorf-Weinsberga, která byla založena v roce 1812 poté, co biskup věnoval část své soukromé knihovny biskupství za účelem vzdělávání alumnů a diecézního duchovenstva. Autorka sledovala původ knih a autorské zastoupení, upozornila také, že knihovna skrze skladbu tisků do jisté míry ilustruje způsob sebe prezentace biskupa – aristokrata. Detailnější zaměření představila Laura Maniaková, když analyzovala rukopis VI F 32 pocházející ze sedleckého kláštera, který je dnes uložen v Knihovně Národního muzea. Nastínila osudy středověké knihovny sedleckých cisterciáků a její následné rozchvácení v josefínských časech, v důsledku čehož je dnes velmi obtížné identifikovat původ sedleckých rukopisů a tisků.

Podvečerní příspěvek Tomáše Bárty Pražáka obrátil pozornost na kanovníka metropolitní kapituly sv. Víta a 6. litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna, jenž žil v letech 1716–1789. Tento duchovní po sobě zanechal řadu osobních pramenů, jež jsou dnes uloženy v SOA Litoměřice. Kromě rozsáhlé knihovny, která obsahovala 8 tisíc svazků a údajně největší sbírku Biblí, se jedná především o korespondenci, memorabilia, rukopisná kázání a cenné osobní deníky, které obsahují řadu zajímavých informací o jeho životě a kariéře. Autor věnoval pozornost obsahu rukopisných kázání tohoto církevního intelektuála a zdůraznil jeho význam coby humanisty se sklony k náboženské toleranci. Nakonec svůj výzkum představil Martin Barus, který zmapoval problémy farní sítě litoměřické diecéze v období od konce 18. století do poloviny 20. století, přičemž zaměřil pozornost na utváření administrativy nově vzniklých farností. Připomněl nejen počet nově vzniklých far, ale také důvody, které vedly k jejich ustavení, materiální zabezpečení a personální obsazování far. Na příkladech konkrétních farních obvodů (Kněžmost, Stružnice) dokumentoval problémy tohoto procesu, nastínil způsob vyplácení duchovních a strukturu jejich platů a zdůraznil, že vývoj farní sítě vždy závisel na tom, kdo a jak ji financoval. Druhý konferenční den byl uzavřen večerním programem, při němž účastníci konference dostali možnost prohlédnout si Biskupskou knihovnu a nejzajímavější tisky z knihovních fondů, např. unikátní *Memorabilien-Buch*.

Zatímco první a druhý den probíhala konference v budově Filozofické fakulty UHK, třetí den byl místem konání Přednáškový sál Knihovny města Hradec Králové. V zajímavém

industriálním prostoru zazněly příspěvky posledního konferenčního dne, který zahájil Radek Martinek představením osobnosti Wilhelma Jacoba Sebertha, vídeňského kněze a vyšivače, jenž byl tvůrcem pontifikálního paramenta biskupa Jana Josefa Vratislava z Mitrovic. Představena byla zajímavá analýza symboliky vzorů na tomto liturgickém oděvu a jejich komparace s dalšími liturgickými oděvy, jejichž autorství je Seberthovi připisováno. Petr Arijčuk nastínil v dalším příspěvku dobovou diskuzi týkající se královéhradeckého obrazu malíře Ignaze Unterbergera Soslání Ducha sv., v němž byl spatřován střet mezi římským akademismem, jehož byl Unterberger propagátorem, a starší barokní tradicí, která v regionu doznívala. Obraz se stal předmětem dobových kritických diskuzí, což dosud nebylo badateli reflektováno.

Poté Tereza Vinterová poutavě přiblížila osudy tolerančních evangelíků v Sedloňově v Orlických horách, jejichž komunita patřila pod sbor v Černilově. Badatelka zmapovala obtíže evangelíků, kteří byli vzdáleni od centra svého sboru a jejich potýkání se s úřady, jež zapovídaly vysluhování bohoslužeb v tomto odlehlém místě, což postupně vedlo ke ztrátě kontaktů s evangelickými představenými a nakonec ve 2. polovině 19. století k postupnému zániku této malé komunity evangelíků. Libor Staněk věnoval pozornost problematice začleňování církevních fondů do státních archivů v českobudějovické diecézi v letech 1950–1960 a popsal jednotlivé fáze tohoto procesu. Poukázal na obtíže archivářů, kteří byli nuceni přebírat archiválie uložené na farách, ale i duchovních, kteří se v mnoha případech vzpírali tomuto procesu v obavách ze ztráty cenných církevních dokumentů.

Poslední část programu byla tematicky zasvěcena osobnostem, jejichž životní osudy byly spojeny s moderními dějinami královéhradecké diecéze. Jan Kafka přiblížil osobnost tajně ordinovaného biskupa Jana Blahníka, jeho cestu k duchovní dráze a posléze potýkání se s komunistickým režimem, během něhož byl trvale sledován Státní bezpečností a nakonec uvězněn. Zmínil také jeho kontakty se skrytou církví a jejím představeným Felixem Davidkem. Zpestřením tohoto příspěvku byla i účast pamětníků, kteří biskupa znali a krátce na jeho činnost zavzpomínali. Konferenci uzavřel Michal Sklenář, jenž pojednal o osudech biskupa Karla Otčenáška v období 60. let 20. století, tedy krátce poté, co byl propuštěn z vězení a působil ve farnosti v Trmicích. V souvislosti s tím poukázal na skutečnost, že politické uvolnění v 1. polovině 60. let zdaleka neznamenal uvolnění i pro katolickou církev.

Organizátorům konference se podařilo vytvořit velmi neformální a přátelskou atmosféru a zajistit zdařilý průběh konference, v němž nechybělo místo a čas na diskuzi k prezentovaným příspěvkům. Ocenit je třeba široký záběr témat, který v mnoha případech překračoval hranice diecéze a nabídl i pohled zvenčí. Pro zájemce o církevní dějiny budou

výstupy z konference publikovány v kolektivní monografii, která by měla vyjít na konci tohoto roku.

**Mgr. Hana Stoklasová, Ph.D.**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,

Univerzita Pardubice

hana.stoklasova@upce.cz

ORCID: 0000000185533719